

پسرش فلك المعالی منوچهر (۴۰۳-۴۲۴) مری و ممدوح اولی منوچهری دامغانی شاعر سپردند، اینک ما می‌خواهیم شمه‌ای از زندگانی علمی و ادبی قابوس و روابط و معاملات او را با اهل فضل که یادآور یکی از ادوار فرخنده آثار تاریخ ایرانست ذیلاً بیان کنیم:

بقیه دارد .
 طهران - عباس اقبال اشتهانی

مطبوعات جدید

۱ - کتاب راحة الصدور

کتاب راحة الصدور و آية السرور از مهمترین کتب تاریخ سلجوقیه ایران و عراق است (در مقابل سلجوقیه کرمان و سلجوقیه روم) و مؤلف آن محمد بن علی بن سلیمان بن محمد بن احمد بن الحسین بن همة الراوندی از علمای قرن ششم هجری است و آنرا در سنه ۵۹۹ هجری یعنی نه سال بعد از انقراض دولت سلجوقیه ایران و کشته شدن آخرین آنها طغرل بن ارسلان بدست تکش خوارزمشاه (سنه ۵۹۰) تالیف نموده است یعنی در این سال شروع بتالیف آن نموده است و ظاهراً در سنه ۶۰۳ با تمام رسانیده است. گرچه مصنف خود از اهل راوند که قصبه‌ای بود از محال کاشان (۱) بوده است و تقریباً تمام عمر خود را در عراق گذرانده و خود و خانواده خود از بستگان سلاطین اخیر سلجوقیه عراق بوده اند ولی کتاب خود را که پس از انقراض آن سلسله تالیف

(۱) احتمال قوی می‌رود که راوند معروف مذکور در معجم البلدان و در انساب سمانی و غیرها که بسیاری از علما از جمله مصنف ما منسوب بدینجا هستند بقریه‌ی وصفی که از آن میکنند همین راونج حالیه باشد که قریه ایست در مغرب کاشان و جنوب قم تقریباً ده فرسخ فاصله از هر کدام و اسم راوند در نزهة القلوب حمد الله مستوفی گویا مذکور نیست. اکثر کسی اطلاعی بیشتر در خصوص راوند دارد خوب است. اداره ایران‌شهر اخبار بدهد.

نموده بنام یکی از ملوک سلجوقیه روم سلطان غیاث الدین کیخسرو بن قلیج ارسلان که از سنه ۵۸۸ الی ۶۰۷ سلطنت نمود مزین ساخته است و خوه بنفسه بمونیه رفته و کتاب را بساطان مذکور تقدیم نموده است. این کتاب ظاهراً قدیمترین کتاب است بزبان فارسی در تاریخ سلجوقیه ایران که تاکنون باقی مانده است (۲) و مؤلف آن چون خود معاصر سلجوقیه و از بستگان ایشان بوده است اطلاعاتی که در خصوص این سلسله از سلاطین ایران میدهد بخصوص وقایع سلاطین اواخر ایشان در نهایت اهمیت است و ماخذ اغاب مورخین متأخر از او مانند جامع التواریخ و تاریخ‌گزیده و العراضه فی تاریخ السلجوقیه، و زبدة التواریخ حافظ ابرو و روضة الصفا و حبیب السیر و غیرهاست که همه با اسم یا بدون اسم از آن نقل کرده اند. از کتاب راحة الصدور کویا جز يك نسخه منحصر بفرد که در کتابخانه ملی پاریس است نسخه دیگر موجود نیست در هر صورت تاکنون کسی جز این يك نسخه سراغ ندارد و اساس طبع این کتاب با الطبعه همین يك نسخه است و پس و این نسخه در نهایت خوشی خط و ضبط و دقت بخط نسخ درشت و بقطع ورقی بزرگ در ۱۷۹ ورق در سنه ۶۳۵ استنساخ شده است هر که خواهد اطلاعات بیشتر در خصوص این کتاب و مصنف آن بدست آورد باید رجوع نماید بدیباچه مشروح مفصلی که ناشر فاضل آن بزبان انگلیسی بدان ملحق ساخته است و نیز بمقدمه جلد اول جهانگشای جوینی (صق - قد) که ناشر آن میرزا محمد قزوینی بر آن افزوده است.

(۲) از جمله کتبی که بزبان عربی در تاریخ سلجوقیه ایران و عراق قبل از راحة الصدور تالیف شده فقط کتابی که اکنون باقیست تاریخ سلجوقیه عماد الدین کاتب اصفهانی معروف صاحب خریدة القصر است که در سنه ۵۷۹ تالیف شده است. این کتاب هنوز چاپ نشده است ولی اختصاری از آن که فتح بن علی الپنداری الاصفهانی در سنه ۶۲۳ نموده است در لیدن (هولاند) در جزو سلسله کتب تاریخ سلجوقیه ایران و کرمان و روم باهتمام مستشرق مشهور هو تسما در سنه ۱۸۸۹ بچاپ رسیده است.

کتاب راحة الصدور باهتمام و تصحيح فاضل معاصر. آقای محمد اقبال هندی پيشاوری پنجابی که اکنون در مدرسه شرقی «اریاتال کالج» در لاهور معلم زبان فارسی است ولی سابق در اروپا بود در کمال صحت و ضبط بايك مقدمه مفصل بزبان انگلیسی و سه فهرست مرتب بحروف تهجی در خصوص اسامی رجال و اسامی اماکن و اسامی کتب و حواشی و فرهنگ لغات نادره در مطبعه بریل (۳) در لیدن (هولاند) در نهایت پاکیزگی چاپ و مرغوبی کاغذ و قشنگی حروف بقطع و زیری در ۵۷۶ صفحه متن و ۴۲ صفحه مقدمه در سنه ۱۹۲۱ مسیحی در جزو سلسله کتب «اوقاف گیب» (۴) بطبع رسیده است و الحق ناشر فاضل آن بواسطه تبحر تام و اطلاعات عمیق و احاطه کاملی که در ادبیات فارسی و عربی داشته است و بواسطه نهایت دقت و احتیاطی که در تصحیح کتاب بکار برده است متنی بزرگ بر ادبیات زبان فارسی در احیاء این کتاب نهاده است کثرالله امثاله. بدبختانه بواسطه گرانی همه چیز حالیه در اروپا که از جمله کاغذ و اجرت عمله و غیرهاست چاپ این کتاب خیلی گران تمام شده است و لهذا قیمت آن نیز نسبتاً (یعنی نسبت بکتب همین اوقاف گیب قبل از جنگ) خیلی گران است یعنی دو لیره انگلیسی و هفت شلنگ و نیم که با اجرت پست البته دو لیره و نیم بلکه بیشتر تمام خواهد شد. اینک بعضی از ملاحظات جزئی که از مطالعه سطحی غیر کامل این کتاب بنظر نگارنده رسیده اینجا درج میشود:

ص ۱۸۳ س ۱۹ — «مصراع: هیهات و قد اتسع الخرق علی

الراقع“ واضح است که این عبارت وزنی ندارد تا مصراع شعری بتواند باشد پس یا لفظ مصراع غلط است و این عبارت تر است یا آنکه کلمه مصراع باید قبل از “اتسع الخرق علی الراقع“ باشد و بنا برین مقصود مصراع دوم از بیتی است که در کتب نحو از قبیل مغنی و سیوطی و ابن عقیل مذکور است و مصراع اولش اینست لانسب الیوم ولاخلة و این بیت از انس بن عباس بن مرداس سلمی است بتفصیلی که در شواهد عینی و غیره مسطور است.

ص ۲۶۳ س ۹ — “و لشکر سلطان محمد عظیم تنگ شد“ ، صواب بقرینه پیش و پس عبارت بلا شك تنك است بضم تاء و نون و در آخر کاف عربی یعنی بواسطه کزپختن دسته دهنده از لشکر سلطان محمد بتدریج لشکر او روی بنقصان گذارد و تنك شد.

ص ۲۶۹ س ۱۴ — “گراز دنیا وجوهی نیست در دست فراغت باقناعت بادگان هست“ شك نیست که صواب در مصراع ثانی “بادگان“ است منفصلاً در کتابت و بکاف عربی یعنی دو کلمه: اول فعل باد که صیغه دعائیه از بودن است و دوم کان (که — آن) و بادگان اینطور که چاپ شده است یعنی متصل در کتابت بطور يك کلمه و با کاف فارسی که شاید مصحح جمع باده تصور کرده است هیچ معنی ندارد.

ص ۳۰۵ س ۷ —

“گاهم از بزم تو هم چون جرعه دور انداختند

گاه بی صدر توم چون باذه مطعون کرده اند“

بجای “توهم“ در مصراع اول شکی نیست که بقرینه معادله مصراع ثانی صواب “توم“ است که املائی قدیمی “توام“ است یعنی ضمیر مفرد مخاطب “تو“ متصل بضمیر متکلم وحده “ام“.

ص ۳۱۸ س ۵ —

“فضلاً در صفت مدح تو اشعار مجید

به ز درج کهر و درج بسطر گیرند “

واضح است که تنوین فضلاً غلط مطبعی است و صواب فضلاً

بدون تنوین است که جمع فاضل باشد . “جویا“

۳ - لغت آلمانی بفارسی

تألیف آقای میرزا رضا خان تربیت موسس تجارتخانه پرسپولیس در برلین

پیشرفت آموختن هر زبانی حتی زبان مادری بسته بوجود
وسائلی است که برای آشنا شدن به اساس قواعد آن زبان ضرور
است یعنی بسته به بودن کتابهای صرف و نحو و لغت میباشد . تا
کنون برای ایرانیان در آموختن زبان آلمانی که بی مناقشه از اولین
السنه متمدنه اروپا است وسایل موجود نبوده و اگر هم بوده
بقدری کم است که مثل نبودن است .

این کتاب نفیس لغت آلمانی بفارسی با وجود آنکه مؤلف
محترمش از روی تواضع که عادت دانشمندان حقیقی است کوچک
و مختصر می‌نامد و آنرا خالی از خطا و لغزش نمی‌شمارد برای
محصلین زبان آلمانی و فارسی یکی از لازم‌ترین و سودمندترین
تألیفات است و از تصحیح آن بر اهل فن و ارباب خبره معلوم میشود
که مؤلف محترم در جمع و تألیف آن چه زحمتها کشیده و در
تطبیق معانی کلمات و اصطلاحات آلمانی بفارسی تا چه اندازه دقت
کرده و کوشیده است . شك نیست که نسخه‌های طبع اول این کتاب
خیلی زود بمصرف خواهد رسید و ضرورت طبع دوم و سیم احساس